

"אני, קלאודיוס" מאת רוברט גרייבס | הרקב מתפשט בתפוח

אפשר להבין את הצלחת הרומן ההיסטורי שחיבר רוברט גרייבס באמצע שנות ה-30 על רקע הצורך הגדול של בני תקופתו בספרים על זוועות מימים אחרים. "אני, קלאודיוס", מספק הנאה גם כיום, ולא רק

יצחק נוי

25 באוגוסט 2010

אני, קלאודיוס רוברט גרייבס. תירגם מאנגלית: אביעד שטיר. הוצאת ספרי עליית הגג, ידיעות ספרים, 507 עמ', 98 שקלים

חלוצת הרומן ההיסטורי במערב היתה הסופרת הגרמנייה בנדיקטה נאוברט (1756-1819). היא פירסמה כ-50 רומנים היסטוריים (מרביתם בעילום שם) ובהם דמויות שוליות מדברי הימים, דמיוניות בדרך כלל, המקבלות על עצמן את תפקיד המספר המעביר לקוראים אירועים היסטוריים רבי עוצמה. ספרה הראשון שזכה לתשומת לב הקוראים ראה אור ב-1785 תחת הכותרת: "סיפורה של אמה: בתו של קרל הגדול".

הסופר הסקוטי המהולל וולטר סקוט הכיר היטב את עבודותיה של נאוברט, ומהן שאב את טכניקת הכתיבה ההיסטורית שכבר בימיו זיכתה אותו בשם עולמי. אחד הרומנים ההיסטוריים הנודעים שלו, "אייבנהו", ראה אור ב-1820, זכה לפרסום בינלאומי והצית את ההתעניינות בחקר ימי הביניים. ויקטור הוגו, מגדולי סופריה של צרפת, חולל בספרו "הגיבן מנוטרדאם" (1831) עניין ציבורי גדול בארכיטקטורה הגותית של ארצו ובעקבותיו עלתה דרישה להקים רשות ממשלתית לשימור אתרים היסטוריים. הגוף קיים עד היום ומבטיח לערים כמו פאריס את יופיין יוצא הדופן.

כללו של דבר: רוברט גרייבס, הסופר הבריטי הנודע, פסע בשבילים סלולים ובדוקים כשפירסם ב-1934 את הרומן ההיסטורי "אני, קלאודיוס". גם אם הוא עצמו לא שפע הערכה לספרו, וכתב אותו בשל חיסרון כיס (כפי שהודה באוזני ידידים), עדיין יכול היה לסמוך על אהדת הקהל לסוגת שעטנזו, שהוסיפה לרתק קוראים גם במאה ה-20 ולא פגעה כהוא זה ביוקרתם של יוצרים (כך, למשל, הנריק סנקביץ' הפולני, חתן פרס נובל לספרות ב-1905, שהרומן ההיסטורי העממי שלו על חייו של נירון קיסר, "קוו ואדיס", יצא לאור עשור לפני

הזכייה בפרס היוקרתי, היה להצלחה כבירה ותורגם לרוב לשונות אירופה, כמו גם לעברית).

רוברט גרייבס - ידידו האינטימי (מאוד) של משורר המלחמה המהולל זיגפריד ששון (שאביו היהודי היה נצר לשושלת הסוחרים הבגדדית הנודעת) - נחשב למשורר חשוב בזכות עצמו והיה איש הגות וקלאסיקה. עבודתו הושפעה רבות מאישיותו של ששון ומיצירתו.

כך או כך, הרומן ההיסטורי לא היה לגרייבס אלא אמצעי כלכלי (אל לנו לגנותו על כך, שכן הוא התקיים מכתובה). אולם, כמו אצל ידידו ששון, זוועות מלחמת העולם הראשונה שלטו בכל תחומי יצירתו וחיו: ששון וגרייבס שירתו כקצינים בחפירות חזית המערב. שניהם נפצעו שם קשה ושניהם לקו בהלם קרב שמירר את חייהם עוד שנים רבות אחר כך. אין זה מיותר לציין עובדות אלו, שהרי חלפו פחות מ-15 שנה מסיום "המלחמה הגדולה האחרונה", כפי שבני הדור כינו בתמימות את מלחמת העולם הראשונה, ועד שהחל גרייבס לכתוב את "אני, קלאודיוס". לפיכך, חייבים להניח כי מוראותיה היו תלויים כענן שחור מעל כתיבתו, אחרת קשה להסביר את האכזריות המופלגת העולה כמעט מכל עמוד ברומן ההיסטורי הזה.

אפשר להבין ללבו של גרייבס שלא ראה ב"אני, קלאודיוס" ובספר ההמשך שלו, "קלאודיוס האל", אלא הכרח בל יגונה. מכיוון שהיה בקיא גדול בתרבות יוון ורומא והתפרסם בתרגומי המופת שלו משתי השפות הקלאסיות, כתיבת שני הרומנים ההיסטוריים לא עלתה לו במאמץ מיוחד; הוא גמר לכתוב את שניהם בשנה אחת. ההשקעה השתלמה היטב, שכן הספרים זכו להצלחה גדולה והבטיחו את עתידו הכלכלי.

ברור מדוע: הם מילאו צורך גדול ברומנים על זוועות מימים אחרים. הם גם שילבו ביד אמן יצרים אינפנטיליים בנוסח המגונה ביותר של "רומן למשרתות" בשפך דם חסר היגיון ואדישות מחרידה לסבל הזולת, כפי שהשתקפו במקוטע מן ההיסטוריה של האימפריה הרומית וכפי שבני דורם של הקוראים הכירו על בשרם, לאחר שהתבררו תוצאותיה של "המלחמה הגדולה האחרונה": בריטניה לבדה איבדה יותר ממיליון ורבע גברים צעירים בשנות המלחמה.

נחוץ משכך כאבים

ב-1929, חמש שנים לפני "אני, קלאודיוס", ראה אור בגרמניה ספרו של אריך מריה רמרק, "במערב אין כל חדש". הספר שטף את אירופה כאש בשדה קוצים ולראשונה חייב את הקוראים האירופאים לדעת מה באמת התחולל בחפירות ורדן והסום. רמרק הציב לפני הקוראים את הראי המדויק והמכוער ביותר של

תקופתו. קשה מאוד היה להתבונן במראה שנשקף מתוך הראי ואי אפשר היה להסב את הראש הצדה.

הקוראים הבריטים ועמיתיהם שמעבר לתעלה נזקקו בדחיפות למשכך כאבים; מה גם שברקע כבר נשמעו צעדי הברווז של נערי היטלר. "אני, קלאודיוס" בא למלא את החסר ועשה זאת בהצלחה גדולה על ידי מה שהרחיק עדות למאה הראשונה לספירה, ובאמצעי הפרדוקסלי של תיאורי זוועות בני 1,900 שנה סייע לאשליית "השלום בזמננו" לגסוס עוד זמן מה.

גרייבס עצמו, כמדומה, לא חש בנוח לאחר שקלאודיוס, הצולע, המגמגם מגולל לעיני הקוראים כרוניקה מזוועה של זימה, ניאופים, תככים, הרעלות ורצח - אורגיית דמים מוטרפת שהשושלת היוליו-קלאודיאנית נשטפה בה מימי אוגוסטוס וטיבריוס ועד קליגולה הפסיכופט. מטעם זה, כנראה, הוא שם בפי קלאודיוס כמה משפטי הסתייגות: "הרקב שפשה בלבת התפוח - אם יסולח לי על המטאפורה - לא נראה על פני הקליפה ולא פגם בבשר הפרי. מבין שישה מיליון אזרחים רומאים, לא יותר ממאתיים או שלוש מאות סבלו בשל פחדיו הקנאיים של טיבריוס ואינני יודע כמה עשרות מיליוני עבדים ובני פרובינקיות, כמו גם בעלי ברית שהיו כנתינים לכל דבר, יצאו נשכרים מאוד מן השיטה האימפריאלית, שאוגוסטוס וליוויה הביאו לידי שלמות וטיבריוס המשיך אותה באותה המסורת. אבל אני חייתי בלבת התפוח, ניתן לומר, ואפשר אפוא למחול לי אם אני כותב יותר על הרקב במרכז ופחות על החלקים החיצוניים, שנותרו עדיין ניחוחיים וללא רבב". עם עלייתו לכס הקיסרות של גאיוס קליגולה צמא הדם בשנת 37, לאחר שירש את טיבריוס, הרקיבו גם חלקיו החיצוניים של התפוח.

בין הדמיון למציאות

מי יגול עפר מעיניו של גרייבס: הלא בעצם הימים שבהם נכתב "אני, קלאודיוס" והתפרסם התנהלה חצרו של סטאלין במוסקווה על פי המודל הרומי-קיסרי ולא נתבדלה ממנו אלא בכך שהיתה עשרות מונים יותר קטלנית וחסרת רחמים. אפילו קליגולה במוחו הנרקב (קרוב לוודאי מעגבת) לא הצליח לזרות כל כך הרבה הרס וייסורים כסטאלין, והוא לפחות נרצח לאחר פחות מארבע שנות שלטון.

שלא במקרה מזכירה הקריאה בספרו עב הכרס של גרייבס, בתרגום החדש, את ספרו המצוין של סיימון סבאג מונטיפיורי: "סטאלין: חצר הצאר האדום" (כנרת, 2006). זה האחרון אינו רומן היסטורי אלא מחקר מעמיק ועשיר מקורות. אף על פי כן, הקריאה בשני הספרים יוצרת תחושה של מקשה אחת המערפלת את שטח ההפקר שבין הדמיון למציאות. היא שבה ומאשרת לקוראים הסקרנים

כי המרחק הגיאוגרפי והמרחק ההיסטורי שבין מקומות כגון רומא ומוסקווה, מתגשר בדמיוננו כלאחר יד בכוח יצרו הפרוע להשחית של האדם.

עד כמה היה גרייבס ער לקשר שבין ניסיון חייו לכתיבתו הפסאודו-היסטורית, נוכל רק לנחש. מטעם זה נשאיר לקוראים בני זמננו לתהות על המרקחת המוזרה שהמחבר רוקח בבואו לתאר את החיילים הגרמאנים - אויביה של קיסרות רומי ממזרח לנהר הריין. כך, למשל, פובליוס וארוס, שנוא נפשם של יהודי ארץ ישראל בתקופה שלאחר מות הורדוס (שנת 4 לפני הספירה) והאיש שאיבד שלושה לגיונות מעבר לריין במארב שהניח יריבו הגרמאני ארמיניוס ביער טויטבורג. אצל גרייבס הוא מתפאר (לפני הקרב): "ככל שמרביצים לגרמני חזק יותר, כך הוא מכבד אותך יותר; כשהוא עצמאי ומשגשג הוא מרבה שחץ, אבל מרגע שהבסת אותו הוא זוחל אל רגליך ככלב, ומאותה עת סר למרותך". ועל הקוראים הנבונים להחליט אם מדובר בחייל גרמאני בשנת 9 לספירה, או בחייל גרמני בחפירות מערכת הסום של 1916, שבה נפצע גרייבס פצעים אנושים, נחשב למת ובדרך נס ניצל.

בהזדמנות אחרת קובע קלאודיוס: "אשר לפחדנות הגרמנית, הרי כל הברברים הם פחדנים. אם הגרמנים יהפכו יום אחד לבני תרבות, הרי תגיע העת לשפוט אם הם פחדנים או לא. אולם דומה שהם עם של אנשי מדון מהירי חימה, וקשה לי להחליט אם באמת ישנו כרגע סיכוי כלשהו שיהפכו לבני תרבות אמיתיים". ומי לידינו יתקע כי קביעתו הנחרצת של קלאודיוס אינה דעתו של גרייבס לאחר שסיים לקרוא את מאמר המערכת של ה"טיימס" הלונדוני שעסק באותו בוקר של כתיבה בהשתלטות היטלר על גרמניה?

לפני בוא הטלויזיה

"אני, קלאודיוס" אינו ספר מחייב. כאן טמון יתרונו הגדול של הרומן ההיסטורי בכלל. הדמויות המופיעות בו והתפקידים הכלליים שמילאו בהיסטוריה של רומא נכונים בהחלט. גרייבס הוא בעל מקצוע אחראי ולקוראים שאינם בקיאים בדברי ימי האימפריה צפויה הנאה מהכתיבה הקולחת ואפילו מההגיגים, הטרחניים משהו, שאינם מתיימרים לייצג את מיטב ספרות המערב ומטעם זה גם אינם כופים על הקוראים הר כגיגית. כל זאת כתוספת למידע בסיסי מדויק על השושלת היוליו-קלאודיאנית - זו הפותחת את תקופת הקיסרות בתפנית המאה הראשונה למניין האומות. זה לא מעט!

אשר לנוסח העברי: זה שלפנינו, פרי תרגומו של אביעד שטיר, הוא התרגום השני לספר. העברית עכשווית, קולחת ושווה לכל נפש. זאת אף זאת, שטיר מקדים לרומן מבוא קצר. מומלץ מאוד לקרוא בו לפני תחילת העיון בעלילה. מובהר בו עניין המקומות והמונחים ההיסטוריים שגרייבס הפכם למודרניים

למען קוראי תקופתו ובכך הותיר בעיות בלתי פתורות, שכל דור חדש של מתרגמים נאלץ להתמודד עמן בהתאם לצורכי הזמן.

שטיר גם מתייחס בכובד ראש לתרגומו של נפתלי גולן למהדורה העברית הראשונה שהוצאת מסדה פירסמה כבר לפני 60 שנה. זו ליוותה דורות של קוראים, עוד בטרם הכתה בנו הטלוויזיה והפכה את מרביתנו לצרכנים דלי ריכוז וקצרי רוח המסתפקים בסדרות טלוויזיוניות. אגב, סדרת הטלוויזיה של הבי-בי-סי בעקבות "אני, קלאודיוס" היתה אחת הטובות בסוגה. לאלה מבינינו שראו את הסדרה אבל לא קראו בספר, והם כמדומה הרוב, צפויה חוויה מעניינת במיוחד, אם יחליטו להתמודד עם העלילה המודפסת.

בלי שמץ של אירוניה אציין כי "אני, קלאודיוס" בתרגומו החדש לעברית הוא ספר שאין מתאים ממנו לתקופת הקיץ.

I, Claudius \ Robert Graves

יצחק נוי, עיתונאי בקול ישראל, ערך והגיש את "השעה הבינלאומית"